

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Jonathan Santlofer
THE LAST MONA LISA

Copyright © 2021 by Jonathan Santlofer

All rights reserved.

Translation Copyright © 2022 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04393-8

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

DŽONATAN
SANTLOFER

POSLEDNJA
MONA
LIZA

Preveo Vladan Stojanović

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2022.

*Za Džoj, koja je volela ovu knjigu od samog početka,
s dubokim žaljenjem što nije ovde da je vidi objavljenu.*

ZASNOVANO NA ISTINITOJ PRIČI

*Imitacija je [...] dvostruko ubistvo, zato što lišava i kopiju
i original njihove primitivne egzistencije.*

– Madam de Stal

Ništa nije originalno.

– Džim Džarmuš

21. avgust 1911.

Pariz, Francuska

Proveo je noć šćućuren u mraku. Um mu je plamteo od paklenih scena u Bošovom stilu, groznih čudovišta i ljudi koji su goreli u plamenovima. Zurio je u pomrčinu, znajući da će provesti ostatak svojih dana u tmuni.

Gubimo ono što ne cenimo dovoljno, bila je njegova jedina misao, ništa drugo mu se nije motalo po glavi dok je oblačio radnički kombinizon preko ulične odeće, zakopčavao ga i otvarao vrata plakara.

Muzej nije bio osvetljen, ali on se lako kretao niz dugi hodnik. Savršeno je poznao raspored prostorija. Griža savesti ga je progonila. Zadrhtao je pred grabljivom seni *Krilate Viktorije* iako je vazduh bio ustajao, neprovetren.

Njeno lice pojavilo se kao utvara, predivne rastvorene usne, meso s natruhom sivila. Beba je negde zaplakala. Plač je narastao do grozne vriske. Pokrio je uši i zajecao. Osvrnuo se na jednu pa na drugu stranu. U tami je tragao za izgubljenom ljubavlju i svojim detetom. Šaptao je njihova imena dok su se zidovi približavali, prostorija naginjala, a praznina u utrobi širila i sasvim ga progutala. Postao je šuplji čovek. Spoznao je da je praznina koju je tako dugo osećao bila nagoveštaj, predznak ostatka njegovog života, da je odavno vežbao da postane mrtvac.

Koraci?

Ali prerano je, a muzej je ponedeljkom zatvoren za posetioce.

Zastao je i provirio u polumračni hodnik. Ništa nije video. Sigurno mu se učinilo. Više nije razlikovao ono što jeste od onog što

nije. Osluškiavao je s rukom u rukavici na uhu, ali se susretao samo s tišinom. Nije čuo ništa izuzev vlastitog disanja i otkucaja srca.

Posle nekoliko koraka prošao je ispod kamenog luka i ušao u galeriju u Vikontovom dvoru. Prostorija s visokom tavanicom bila je dovoljno velika da primi slike najvećeg formata. Platna su u mraku izgledala kao tamni pravougaonici, ali on je znao šta je na njima: Koroov pejzaž, čuvena Delakroina scena bitke, *Krunisanje imperatora Napoleona* Žaka Luja Davida – diktator u odveć raskošnoj odeždi, s krznenim ogrtačem, krunom od bršljana i slavodobitnim izrazom lica.

Njegov grozničavi um je tada, zamišljajući Napoleona, smislio objašnjenje koje će saopštiti znatno kasnije, i koje će se naći u novinama: *Ukrao sam sliku da bih je vratio tamo gde pripada.*

Postaće patriota, heroj, više neće biti došljak, čovek bez doma.

Mirnije je koračao niz uži hodnik, uma usredsređenog na izvršenje zadatka. Pokazaće im da je neko.

U manjoj galeriji Kvadratnog salona nazirao je oblička Ticijanovih i Koređovih slika. Dragulj je blistao među njima – dama od stenja, vampir koji nikad ne spava, najčuvenija žena na svetu: *Mona Liza*.

Srce mu je tuklo, nervni završeci su ga golicali. Desetine misli kovitlalo se u njegovom mozgu dok je odvijao malu drvenu ploču s gvozdениh zavrtaња. Opsednuti čovek nije video odraz senke svog lica, izvitoperene na staklu, koje je, koliko prošle nedelje, svojeručno namestio.

Trebalo mu je pet minuta.

Kretao se kao senovita figura, sa slikom na grudima. Šmugnuo je kroz jedna, a zatim i kroz druga vrata. Grabio je niz hodnik i krenuo stepenicama, gde se zaustavio da bi uklonio teški ram i zaštitno staklo sa slike. Nastavio je da se kreće kroz uski hodnik pun kamenih skulptura. Koračao je sve brže. Znojio se i stenjao, dok nije stigao do sporednih Vrata umetnosti. Sve je išlo po planu, kao u savršenom snu. Sve dok kvaka nije odbila da se okrene.

Potezao je i okretao, cimao i vukao, ali nije se mrdala. Vrtlog u njegovom mozgu jedini se kretao.

Posljednja Mona Liza

Duboko je udahnuo jednom, pa drugi put. Setio se: *šrafciğer, naravno!* Napao je bravu istim alatom kojim je odvrnuo zavrtnje. Kvaka mu se ubrzo našla u ruci. Zavukao ju je u džep radničkog kombinezona pre nego što ga je skinuo, spakovao i zatakao za pojas na leđima.

Gurnuo je ploču ispod košulje. Drevno platno grebalo ga je po koži dok je zakopčavao jaknu preko njega. Srce mu je tuklo oslonjeno o tajanstvenu lepoticu staru četiri stotine godina, koja je i više nego jednom bila oteta, svedočila bezbrojnim tajnim sastancima sa zida Napoleonove spavaće sobe i trpela zevanje i zurenje miliona, da bi sada, umorna i istrošena, čeznula za odmorom – ali njena priča je bila daleko od završetka.

Decembar 2019.

Firenca, Italija

Karlo Bjanki je otro slinavi nos maramicom. Njegova radnja u Stračatelskoj ulici, nedaleko od Starog mosta bila je mala i prepuna knjiga. Bilo ih je na policama, stolu i po podu, u gomilama koje su podsećale na minijaturna majanska sela. Prašina je sve pokrivala. Knjižara je zaudarala na buđ i vlagu.

Tražio je knjigu o baštenskom dizajnu u rokokou. Znao je da je tu negde. Konačno ju je pronašao na samom dnu visoke gomile. Ležao je postrance na podu i brisao prljavštinu bradom. Izvlačio je knjigu kad je ugledao debeli đon muških patika.

Iskrivio je vrat da bi osmotrio posetioca. „*Posso aiutarla?*“

Čovek ga je pogledao odozgo. „Govorite li engleski?“

„Da“, rekao je Bjanki. Ustao je i otresao prašinu s pantalona i sakoa. „Čovek nauči mnogo jezika kad se čitavog života bavi knjigama.“

„Tražim dnevnik, onaj koji ste nedavno kupili od Peletjea, francuskog trgovca knjigama.“

„Peletje? Samo trenutak. Trebalo bi da imam spisak skorašnjih kupovina.“ Bjanki se pretvarao da pregleda gomilu računa na stolu. Napamet je znao svaku knjigu koju je prodao ili kupio, uključujući i one nabavljene od francuskog trgovca Peletjea. I nikad ne bi odao podatke o mušteriji.

„Taj dnevnik je napisan pre više od sto godina“, nastavio je nepoznati. Peletje se zakleo da ga je prodao Bjankiju, a ljudi retko lažu kad izgube prst ili kad im preti opasnost da izgube još jedan. „Sigurno se sećate kupovine te knjige.“ Položio je šaku preko Bjankijeve. Pritisnuo ju je jako o drvenu ploču stola.

„*Si, si, sećam se!*“, rekao je Bjanki. „To je rukopis na italijanskom!“

Stisak je popustio, a Bjanki je povukao ruku. Povlačio se unatraške, praktično se klanjao. „Žao mi je... ali... dnevnik... već sam ga prodao.“

„Kome?“

„Ne seć...“

Nepoznati je zgrabio Bjankija za sako i podigao ga s poda. „Ime. *Smesta!*“

Bjanki je prostenjao ime, mašući rukama i bacakajući se nogama nekoliko centimetara iznad poda: „G-Guljermo!“

Čovek ga je pustio. Bjanki je pao i oborio gomilu knjiga.

„I gde bih mogao da pronađem tog Guljerma?“

„On... on je“, Bjanki je pokušavao da povрати dah, „profesor univerziteta... u Firenci... ali... ali mislim da je u penziji.“ Pogledao je kroz prozor ne bi li ugledao nekog prolaznika koji bi mogao da mu pomogne, ali čovek je telom zaklonio vidik.

„Hoću njegovu adresu.“

„Siguran sam da... ako pitate na univerzitetu...“

Nepoznati ga je odmerio mrtvim očima. Bjanki je brzo počeo da kopa po karticama drhtavim prstima. Pronašao je profesorovu i počeo da čita. Čovek mu ju je istrgao iz ruke. „Niste čitali dnevnik, zar ne?“

„Ja? Ne, ne.“ Bjanki je zavrteo glavom.

„A ipak znate da je rukopis na italijanskom.“

„Peletje mi je to sigurno... rekao... ili sam... možda bacio pogled na jednu stranu, ali to je sve.“

„Shvatam“, rekao je čovek. Usne su mu se povukle i otkrile duvanom zamrljane zube. Gurnuo je karticu u džep. „I nećete govoriti o mojoj poseti ni Guljermu ni bilo kome drugom.“

„Ne, gospodine. Neću. Čak ni Peletjeu. Nikom neću reći ni reč.“

„Naravno da nećete“, rekao je nepoznati.

Bjanki je pokušavao da povрати dah i ravnotežu kad ga je čovek udario pesnicom u grudi. Zateturao se unatraške. Mahao je rukama i oborio još jednu gomilu knjiga pri padu.

Čovek ga je podigao. Obuhvatio ga je oko vrata i sve jače stiskao.

Bjanki je pokušao da govori, da moli, ali je uspeo da ispusti samo nekoliko prigušenih jecaja. Zacrnelo mu se pred očima.

„Nećeš ti reći ni reč“, izustio je čovek kad je osetio da se knjižarev grkljan lomi.

2

Dva meseca kasnije

Mejl je stigao pre nepune dve nedelje. I odonda nisam mogao da mislim ni o čemu drugom. Iskočio sam iz svog života zbog nagoveštaja, kaprica.

Pokušao sam da suzbijem zabrinutost. Zastao sam da bih istežanjem odagnao ukočenost iz tela. Nastavio sam da vučem kofer s točkicama kroz duge hodnike, pritisnut iscrpljenošću i adrenalinom posle osmočasovnog leta iz Njujorka. Bio sam previše nervozan da bih zaspao u avionu.

Aerodrom *Leonardo da Vinči* izgledao je kao i većina vazdušnih luka. Bezličan, s previše ljudi i jarko osvetljen. Njegov naziv činio mi se proročanskim, iako sam znao da ga nisu imenovali zbog mene. Proverio sam koliko je sati. Šest ujutru. Potražio sam aerodromski voz. Bio sam ponosan na sebe kad sam ga našao. Seo sam i zatvorio oči. Desetine misli zujale su mi po mozgu kao mušice.

Trideset dva minuta kasnije bio sam na ogromnoj Rimskoj železničkoj stanici, punoj ljudi i užurbanih putnika, i pomalo romantičnoj. Svi ti vozovi lebdeli su iza biletarnica i rigali su beli dim u zimsko nebo.

Probijao sam se kroz gomilu: *Scusami, scusami*. Dok sam išao od voza do voza, s kartom u ruci i pogledom upravljenim na veliku tablu u potrazi za Firencom, u sebi sam zahvaljivao roditeljima što su sa mnom razgovarali na maternjem jeziku otkad sam propuzao. Minuti su prolazili. Zamalo da propustim voz obeležen imenom krajnjeg odredišta – Venecija, grad koji bih želeo da vidim. Ali ne sada, ne dok sam na misiji.

Voz za Firencu bio je čist, izgledao je novo. Sedišta su bila udobna. Podigao sam kofer na rešetku iznad sedišta, skinuo ranac s leđa i dva-put zadremao. Sanjao sam slike lebdećih stranica; zalud sam pokušavao da ih uhvatim.

Pio sam koka-kolu i piljio kroz prozor u pejzaž koji je iz ravničarskog prelazio u brdovit. Daleki srednjovekovni gradovi pokrivali su vrhove sve viših brda. Pejzaž je izgledao pomalo nestvarno, kao da sam u filmu, a ne na putu ka nalaženju konačnog odgovora na stogodišnju misteriju, posle dvadesetogodišnjeg bavljenja najozloglašnijim kriminalcem u mojoj porodici.

Sat i po kasnije stajao sam ispred užurbane Železničke stanice *Santa Marija Novela* u središtu Firence. Vukao sam kofer preko kaldrmisanih ulica. Maglovito sunce povremeno se pojavljivalo iza niskih oblaka. Vazduh je bio krt i hladan. Razmišljao sam o onome što se desilo u protekle dve nedelje. Dobio sam mejl, kupio kartu bez određenog datuma povratka i otišao u Italijanski konzulat, gde sam čavrljao sa službenicom da bih je nagovorio da mi izda kulturni *permesso* i pismo gde će pisati da sam univerzitetski profesor istorije umetnosti, ispravu koja će mi omogućiti pristup italijanskim kulturnim institucijama. Telefonirao sam rođaku u Santa Feu – vajar u koji je oduvek hteo da se probije na njujorškoj umetničkoj sceni – koji je bio i više nego spreman da iznajmi moj stan u Baueriju. Nedelju dana kasnije pažljivo sam spakovao slike, poverio predavanja asistentu i uzeo slobodnu nedelju pre raspusta, što je bio riskantan potez za predavača koji je stremio stalnom zaposlenju.

Prešao sam široku ulicu ispred železničke stanice i zašao u lavirint užih saobraćajnica. Pokušavao sam da sledim maršrutu GPS-a na telefonu, koja se neprestano ažurirala. Dvapat sam menjao pravac da bih posle deset minuta stigao do velikog pravouganog trga kojim je dominirala kapela žučkastozepljane boje, sa zvonikom od crvene cigle – Madonin trg. Ugledao sam hotel Palaco splendor, s imenom ispisanim starim električnim slovima.

U hotelskom predvorju veličine manje kuhinje na Menhetnu, napukli beli kamen prekrivao je podove, a zidovi su vapili za krečenjem.

Izbleдела crnobela fotografija Mikelandelovog *David*a bila je jedini ukras u prostoriji.

„Luk Perone“, rekao sam tipu za recepcijom – mladiću mišićavih ruku prekrivenih lošim tetovažama. Momak je bio naočit, u zavisničkom maniru. Pušio je cigaretu s mobilnim ukleštenim između uha i ramena.

„*Passaporto*“, rekao je ne dižući glavu. Podigao je prst, kao da ga prekidam u važnom razgovoru kad sam ga na svom najboljem italijanskom pitao mogu li da ostavim kofer i vratim se kasnije. Razgovor je očigledno bio lične prirode, pošto ne verujem da bi se obratio gostu s *il mio amore*. Nisam čekao odgovor. Ostavio sam kofer i izašao.

Guglove mape pokazivale su da je San Lorenzo pet minuta odatle. Mislio sam da ću brzo stići dok nisam shvatio da idem u pogrešnom pravcu, zato što naopako čitam mapu. Vratio sam se, još jednom zaobišao kapelu na Madoninom trgu i pošao pored niza uskih oker zdanja i dugog načetog kamenog zida sa stepenicama koje su vodile do zazidanih vrata. Završavao se na uglu. San Lorencov trg bio je otvoren i uglavnom pust; primetio sam tek nekoliko turista i fratara u dugim smeđim haljama.

Pokušao sam da ga obuhvatim pogledom i shvatio da su zid pored kog sam prošao i mesto na kom sam stajao deo velikog kompleksa.

Preda mnom se uzdizala bazilika boje peska, gruba građevina, naizgled nedovršena. Tri lučna ulaza s masivnim vratima behu zatvorena. Levo od crkve nalazila su se manja vrata i mračni sokak, put do čuvenog manastira San Lorenzo, koji sam video samo na fotografijama.

Posle nekoliko koraka pomislih da sam zakoračio u predeo iz sna. Našao sam se u kvadratnom vrtu sa šestougaonim živim ogradama i lođom na dva nivoa. Klasični i skladni prostor bio je delo meni najdražeg renesansnog arhitekta Bruneleskija. Na trenutak sam pokušao da se zamislim u ulozi umetnika visoke renesanse, umesto njujorškog slikara u potrazi za afirmacijom, koji predaje istoriju umetnosti da bi imao od čega da živi.

Uzdahnuo sam. Dah mi se maglio na jutarnjoj hladnoći. Srebrni mraz pokrivao je dvorište. Tri fratra u dugim vunanim odorama

obavijali su biljke grubom tkaninom dok sam ja drhtao u tankoj kožnoj jakni. Mislio sam da u Firenci neće biti tako hladno. Iskreno, malo toga mi je bilo na pameti nakon što sam dobio mejl.

Dragi gospodine Perone,

Jedan od poslednjih zahteva profesora Antonija Guljerma bio je da stupim u kontakt s Vama povodom dnevnika Vašeg pradede. Profesor je planirao da objavi članak o njemu, koji je, po njegovim rečima, trebalo da bude otkrovenje. Tužno je što ga je iznenadna smrt sprečila u toj nameri.

Dnevnik je, zajedno s profesorovim knjigama i papirima, poklonjen biblioteci Laurencijana u Firenci. Meni je pripala dužnost da sastavim spisak njegovih radova i smestim ih u kutiju nazvanu „Veliki majstori renesanse“.

Morate isposlovati kulturni „permesso“ da biste obezbedili pristup dokumentima profesora Guljerma, što neće biti teško.

Predlažem da ne pominjete dnevnik ako se nađete u prilici da zatražite dokumente, i voleo bih da na zahtevu ne pominjete moje ime.

Vaš iskreni

Luidi Kvatroki

Quattrocchi@italia.university.org

Odmah sam stupio u kontakt s Kvatrokijem. Poslao mi je mejl u kom se predstavio kao ozbiljan i razuman čovek. Uveravao me je u postojanje dnevnika, ali nije mogao da garantuje njegovu autentičnost.

Godinama sam pisao pisma i mejlove, tragajući za podacima o svom pradedi. Većina je ostala bez odgovora. Svi su bez izuzetka sadržali zahtev za novcem, ali nijedan nije vodio nikuda. Informacija je ovoga puta ponuđena besplatno i bez zadnjih motiva – makar bez onih vidljivih.

„*Scusi, ignore*“, obratio mi se fratar, mladić riđe brade i zaprepašujuće plavih očiju. „Čekate da se biblioteka otvori?“